

**РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЯК СПОСІБ УНІФІКАЦІЇ ПІДХОДІВ
У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ****SUPREME COURT DECISION AS A WAY TO UNIFICATION OF APPROACHES
IN CIVIL LITIGATION**

У статті проаналізовано поняття «уніфікації судової практики» та роль Верховного Суду як найвищого суду у системі судоустрою України у її забезпеченні. З урахуванням даних судової статистики щодо кількості справ, що перебувають на розгляді у порядку цивільного судочинства, в тому числі, після скасування судового рішення судом апеляційної та касаційної інстанції, та вже розглянутих справ, матеріалів у 2024 році, зокрема, і у Касаційному цивільному суді у складі Верховного Суду, у співвідношенні до кількості скасованих судових рішень, ухвалених місцевими та апеляційними судами, встановлена потреба у подальшому вжитті заходів забезпечення єдності судової практики для утвердження правової визначеності, передбачуваності та однакового підходу у кожній справі. Визначено передбачені законодавством способи здійснення Верховним Судом уніфікації судової практики, а саме: 1) ухвалення Верховним Судом рішення, що є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень та судів; 2) затверджене рішенням Пленуму Верховного Суду узагальнення практики застосування матеріального та процесуального законів; 3) надання Пленумом Верховного Суду роз'яснень рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ. З причини відсутності випадків уніфікації судової практики Пленумом Верховного Суду у статті наведено приклади уніфікації судової практики у перший спосіб, зокрема, щодо тлумачення понять «обман», «поділ» та «виділ», шляхів встановлення батьківства. Автором запропоновано передбачити можливість ухвалення зразкових рішень у типових цивільних справах для вирішення однотипних справ за єдиним стандартом; обов'язкову предметну спеціалізацію суддів у судах всіх інстанцій за наявності достатнього кадрового резерву; узагальнення та надання Пленумом Верховного Суду роз'яснень рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при розгляді судових справ.

Ключові слова: єдність судової практики, правова визначеність, правовий висновок, правова позиція, загальнообов'язкові судові рішення.

The article analyzes the concept of “unification of judicial practice” and the role of the Supreme Court as the highest court of judicature in Ukraine in ensuring it. Taking into account judicial statistical data on the number of instant civil cases including cases after the cancellation of the court decision by an appellate and cassation court of, and heard cases, materials in 2024, in particular, in the Cassation Civil Court within the Supreme Court, in relation to the number of annulled decisions of local and appellate courts, the need for further measures to ensure the unity of judicial practice in order to establish legal certainty, predictability and the same approach in each case is established. The methods provided for the legislation for unification of judicial practice by the Supreme Court, namely, 1) the adoption of the Supreme Court of a decision which is mandatory for all subjects of authority and courts; 2) generalization of practice of application of substantive and procedural laws approved by the decision of the Plenum of the Supreme

Court; 3) the provision by the Plenum of the Supreme Court of advisory clarifications on the application of legislation in trial are determined. Due to the lack of cases of unification of judicial practice by the Plenum of the Supreme Court, the article provides examples of unification of judicial practice by the first method, in particular, regarding the interpretation of the concepts of “deception”, “division” and “apportionment”, ways to establish paternity. The author proposes to provide the possibility of adoption of the model court decisions in typical civil cases to decide similar court cases according to the uniform standard; mandatory subject specialization of judges in courts of all instances if there is a sufficient personnel reserve; generalization and provision by the Plenum of the Supreme Court of advisory clarifications on the application of legislation in trial.

Key words: *unification of judicial practice, legal certainty, legal opinion, legal position, generally binding court decision.*

Вступ. Правосуддя у сфері цивільного судочинства здійснюється задля ухвалення справедливого судового рішення. Таке рішення має бути постановлене за результатом неупередженого та швидкого судового розгляду і повинно забезпечити ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (стаття 2 Цивільного процесуального кодексу України) [1]. «Ключове завдання усього Верховного Суду ... полягає в тому, щоб діяльність судів була спрямована на реалізацію права кожного звернутися до суду з метою вирішення юридичного спору, або ж із метою оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, щоб така діяльність відповідала принципам верховенства права, правової визначеності як його необхідного компоненту.» [2, с. 59].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (стаття 36) визначає Верховний Суд є не тільки найвищим судом у системі судоустрою України, але й органом який забезпечує сталість та єдність судової практики [3]. Завдяки «єдності й послідовності судової практики стають передбачуваними судові рішення, зростає рівень довіри до суду, яка є критично необхідною. Якщо немає довіри до суду, його авторитету, то немає суду як такого.» [4].

За даними судової статистики у 2024 році на розгляді у місцевих загальних судах перебувало понад 1 млн 546 тис. позовних заяв, заяв, скарг, подань, клопотань, судових доручень та справ, що розглядаються в порядку цивільного судочинства, у тому числі, понад 8,9 тис. – після скасування судового рішення судом апеляційної чи касаційної інстанції. У порядку цивільного судочинства було розглянуто понад 1 млн 203 тис., або 77,8 % від загальної кількості справ і матеріалів, що перебували на розгляді. Із задоволенням позову (заяви, клопотання, подання, скарги) та виконанням судових доручень розглянуто 819,9 тис. справ, або 68,2 % від загальної кількості розглянутих справ і матеріалів. На розгляді у Касаційному цивільному суді у складі Верховного Суду знаходилося понад 25,3 тис. касаційних скарг і справ. Розглянуто 17,2 тис. справ, або 67,8 % від тих, що знаходились на розгляді. За результатами судового розгляду скасовано 2,3 тис. судових рішень, ухвалених місцевими чи апеляційними судами [5].

Судова діяльність, яка охоплює вирішення спорів в усіх сферах суспільного життя, тлумачення та застосування усієї маси законодавства, вимагає вжиття заходів забезпечення єдності судової практики для забезпечення правової визначеності, передбачуваності та однакового справедливого підходу у кожній справі. Зважаючи на це, метою статті є аналіз можливостей існуючого законодавства та роль Верховного Суду як ключового органу, що формує правові позиції в Україні. За результатами такого дослідження можуть бути сформульовані науково-обґрунтовані пропозиції до вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. Застосовані при написанні цієї статті порівняльно-правовий аналіз, системний підхід, аналіз судової практики дозволили визначити теоретичні основи уніфікації судової практики в цивільному судочинстві та роль Верховного Суду у її забезпеченні.

Взагалі поняття «уніфікація» походить від лат. unus — один, facio — роблю; об'єднання і означає процес приведення до єдиної форми, системи чи стандарту. Про судову практику як про сукупність судових рішень, що формуються в процесі діяльності судів і проявляються в інтерпретації та застосуванні норм права маємо згадки як у законодавстві, так і численних наукових публікаціях. Повноваження щодо організації ведення та аналізу судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики покладаються на суди апеляційної та касаційної інстанції, вищих спеціалізованих судів. Великої Палати Верховного Суду також вживає процесуальні заходи формування єдиної правозастосовчої практики.

О.О. Берназюк зазначає, що «судовий прецедент офіційно не визнається джерелом права в Україні, однак, як синонімічні до цієї категорії у законодавстві України застосовуються такі поняття, як «судова практика», «правовий висновок» та «правова позиція». Аналіз положень процесуального законодавства свідчить про те, що у ГПК України, КАС України, КПК України та ЦПК України превалює поняття «правовий висновок ВС» стосовно інших синонімічних категорій; «судова практика» визначається як сукупність правових висновків ВС з питання застосування певної норми права у конкретних правовідносинах, що характеризується відносною сталістю та узгодженістю; поняття «правова позиція» при буквальному тлумаченні стосується лише випадків висловлення ВП ВС висновків з питань юрисдикції спору у подібних правовідносинах, тобто правова позиція є окремим видом правового висновку.» [6, с. 409]. В.Я. Головатий пропонує таке визначення поняття «уніфікація судової практики»: діяльність спеціально уповноважених на це суб'єктів судової системи, що спрямована на створення типових моделей кваліфікації чи/та інтерпретації права, їх об'єктивацію в судових рішеннях та інших судових актах та об'єднання в єдину систему [7, с. 4].

Уніфікацію судової практики сучасне законодавство дозволяє здійснювати трьома шляхами:

- 1) ухвалення рішень Верховним Судом, адже його висновки щодо застосування норм права є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а також для усіх судів;
- 2) узагальнення практики застосування матеріального і процесуального законів, систематизації та оприлюднення правових позицій з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані (затвердження таких узагальнень рішенням Пленуму Верховного Суду);
- 3) надання Пленумом Верховного Суду роз'яснень рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ.

Після судової реформи 2016 року Пленум Верховного Суду жодного разу не скористався своїми повноваженнями щодо уніфікації судової практики. Тому зупинимось на кількох прикладах забезпечення єдності і стабільності судової практики, що досягаються ухваленням рішень Верховним Судом у конкретних справах.

У справі № 755/3903/17 Верховний Суд визначив критерії визнання договорів недійсними через обман чи помилку. Позивач вимагав визнати договір купівлі-продажу недійсним через обман. Суди нижчих інстанцій по-різному тлумачили поняття «обман» (ст. 230 ЦК України). У своїй постанові від 14 березня 2019 року Верховний Суд зазначив, що під обманом розуміється умисне введення в оману сторони правочину його контрагентом щодо обставин, які мають істотне значення. Тобто при обмані завжди наявний умисел з боку другої сторони правочину, яка, напевно знаючи про наявність чи відсутність тих чи інших обставин і про те, що друга сторона, якби вона володіла цією інформацією, не вступила б у правовідносини, не вигідні для неї, спрямовує свої дії для досягнення цілі - вчинити правочин. Обман може стосуватися тільки обставин, які мають істотне значення, тобто природи правочину, прав та обов'язків сторін, властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням [8].

В іншій справі (справа № 357/3145/20) Велика Палата Верховного Суду розтлумачила поняття «поділ» та «виділ» майна. Касаційна інстанція визначила, що «поділ спільного майна відрізняється від виділу частки співвласника або припинення його права на частку в спільному майні тим, що у разі поділу майна кожному співвласнику виділяється майно в натурі і право спільної власності припиняється. Натомість у разі виділу частки зі спільного майна, право спільної часткової власності припиняється лише для того учасника, якому ця частка виділяється в натурі, а для інших співвласників режим спільної часткової власності на решту майна зберігається» [9].

Уніфікуючи практику судів у справах про встановлення батьківства, Велика Палата Верховного Суду у справі № 2-856/12 зазначила, що у подібних справах суди повинні встановлювати не лише факт проживання однією сім'єю матері позивача та особи, яку він вважає своїм батьком, а й дослідити інші докази, які могли б свідчити про наявність кровної спорідненості між позивачем та зазначеною вище особою, зокрема результати ДНК-експертизи [10].

Висновки. Протягом останніх п'ятнадцяти років судова система та процесуальне законодавство України зазнали численних реформ. Підходи до визначення ролі та завдань Верховного Суду також неодноразово змінювалися. Паралельно тривають дискусії щодо повноважень Пленуму Верховного Суду.

На нашу думку, забезпечення єдності, сталості та уніфікації судової практики у цивільно-судочинстві може бути досягнуто кількома ключовими шляхами.

Першим і основним є ухвалення Верховним Судом загальнообов'язкових судових рішень у конкретних справах. Крім того, законодавцю варто розглянути можливість ухвалення зразкових рішень у типових цивільних справах. Такий механізм уніфікації видається особливо ефективним, оскільки дозволить вирішувати десятки тисяч однотипних справ за єдиним стандартом, встановленим касаційною інстанцією.

Другим важливим кроком є запровадження обов'язкової предметної спеціалізації суддів як у Касаційному цивільному суді у складі Верховного Суду, так і в судах першої та апеляційної інстанцій. Очевидно, що реалізація цієї ідеї можлива лише за наявності достатнього кадрового резерву і є неможливою в умовах критичного дефіциту суддівського корпусу, який наразі сягає п'ятдесят відсотків.

Додатково, узагальнення судової практики та надання Пленумом Верховного Суду роз'яснень рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при розгляді судових справ також сприятиме більш широкій уніфікації.

Отже, уніфікація судової практики в Україні має базуватися як на активному використанні наявних процесуальних та функціональних можливостей Верховного Суду, так і на впровадженні запропонованих законодавчих удосконалень.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 20.12.2025)
2. Ткачук О.С. Велика Палата Верховного Суду. Її роль у забезпеченні сталості та єдності судової практики. *Юридична Україна*. 2019. № 12. С. 59-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2019_12_10.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 20.12.2025).
4. Забезпечення сталості та єдності судової практики повинно супроводжуватися її розвитком. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1374711/?fbclid=IwAR10hkZ7hGUeSw9V1Z6aGJFUzOvoYtYcKvQDb7fKwqXgKFBOKSZh07Cpgtw>.
5. Аналітичний огляд стану здійснення цивільного судочинства у 2024 році. *Верховний Суд*. URL: <https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/ztv4D67.pdf>.
6. Берназюк О.О. Судовий прецедент у правовій системі України: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. С. 403-410. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.60>.
7. Головатий В.Я. Уніфікація судової практики: загальнотеоретична характеристика : дис. канд. юр. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 201 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/dis-1.pdf>.
8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14.03.2019 р. у справі № 755/3903/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80633515>.
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.04.2025 р. у справі № 357/3145/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127425384>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09.04.2025 р. у справі № 2-856/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126803544>.

Дата першого надходження статті до видання: 10.10.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.11.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2025